

Adelsö kyrka
vid Kungens Hovgård

Adelsö i Mälaren

Adelsö ligger drygt 40 km väster om Stockholm i Mälarens övärld. Adelsö bildar tillsammans med öarna Björkö och Kurön samt några mindre holmar Adelsö socken i Ekerö kommun. Sedan 2005 är Adelsö socken sammanslagen med Munsö socken och bildar tillsammans Adelsö-Munsö församling.

Kyrkan mitt i byn

Adelsö kyrka med kyrkogård dominerar bebyggelsen vid Hovgården. En mindre grusväg leder utmed kyrkogårdsmuren fram till Hovgårdens ångbåtsbrygga. Närmast norr om kyrkan ligger ett världsarv, det stora fornlämningsområdet.

Byn vid kyrkan etablerades först efter det att kyrkobyggnaden stod färdig. Under senmedeltiden låg här tre gårdar, Södergården, Mellangården och Norrgården. Idag finns bebyggelse kvar endast vid Södergården. Mellangården avhystes under 1800-talets mitt och Norrgården revs på 1960-talet. Bebyggelseämningarna från Norrgården ingår i fornlämnings- och världsarvsområdet och ligger mellan kyrkogården och kungshögarna. Husgrunderna efter boningshus och ekonomibyggnader är väl synliga i markytan.

Mitt i byn låg den ursprungligen romanska kyrkan som daterats till slutet av 1100-talet. En klockstapel stod tidigare på den största kungshögen. Sedan år 1739 sitter klockorna i kyrktornet.

Världsarv och Riksintresse

Fornlämningsområdet vid Hovgården omfattar lämningar från vikingatiden fram till 1600-talet. Dessa utgörs bland annat av tre stora gravhögar, så kallade kungshögar, en runsten och ruiner efter Alsnöhus och annan medeltida bebyggelse. Till Hovgården hör även ett större gårdsgravfält, som ligger invid gården Hovgårdsberg några hundra meter västerut längs vägen mot Bergby. Intill gravfältet finns ett lämpligt bebyggelseläge där Hovgårdens ursprungliga bebyggelse kan ha legat.

Området ingår i Riksintresseområde för kulturmiljövården. Värdet består av "storhögarna vid Hovgården och en runsten, som vittnar om den kungsgård varifrån sveakungen troligen kontrollerade verksamheten i Birka. Tillsammans med resterna av Magnus Ladulås sommarresidens, där

adelns privilegier stadfästes, utgör de en miljö av central betydelse för den svenska historien”.

I december 1993 beslutade Unescos Världsarvskommitté att Hovgården och Birka skulle upptas på Världsarvslistan.

Adelsö kyrka invid vikingatida gravhögar

Kungsgården Alsnu

Under 1991-94 har arkeologiska undersökningar genomförts vid Hovgården. Härvid har bland annat Hovgårdens roll som kungsgård redan på 700-talet bekräftats.

Det är starka maktsymboler, som identifierar den vikingatida kungsgården Alsno. Dessa är de tre stora gravhögarna, runinskriften, kyrkan från tidig medeltid, en tingshög och ett stort bygravfält med över hundra gravar. Den geografiska närheten till Birka, liksom läget intill en av dåtidens viktigaste kommunikationsleder har givetvis stor betydelse. Vid tiden för Kungsgårdens etablering cirka 750 e Kr var strandlinjen drygt 6 meter högre än idag. Det innebar ett flikigt och örikt skärgårdslandskap i Mälaren, där bland annat Adelsö var delat av ett sund strax söder om kyrkan. Kungsgårdsnaturen vid Hovgården bestod åtminstone in i 1400-talet, då Alsno slott och län togs upp bland kungsgårdarna i Erik av Pommerns jordebok.

Kungsgården Alsnö omnämns i ett donationsbrev daterat på Adelsö 1200 då kung Sverker Karlsson skänkte sin gård Sundby i Munsö socken till ärkebiskopen. Under 1200-talet förlorade många kungsgårdar sin betydelse för kronans förvaltning i samband med att slottslänen infördes. Kungsgårdarna fick då en ny betydelse som mötesplatser och stor vikt lades vid representativa uppgifter. Salsbyggnader som Alsnöhus illustrerar den förändringen. Kungsgården var ett politiskt maktcentrum både under vikingatiden och medeltiden. Birger Jarls söner Valdemar och Magnus valde att överta och bebygga en äldre kungsgård, som hade en stark och levande makttradition alltsedan Birkatid. Det var en aktiv politisk handling av företrädare för en östgötsläkt för att befästa sin makt och överhöghet bland de uppländska stormännen. Valdemar och Magnus var byggherrar till Alsnöhus, och Magnus sammankallade rikets rådsherrar till Alsnö möte 1279.

Under 1600-talet förlänades Hovgården en kortare period till säteri. Säteribygnaden låg vid landsvägen mitt emot grinden in till kyrkogården. Från 1752 kunde Hovgården friköpas av bönderna.

Hedendom och kristendom

Kristendomen spreds norrut över Europa och redan under 600-talet hade kristendomen ett visst inflytande också i Norden. Kristendomen öppnade den europeiska kultursfären för de styrande, vilket ledde till nya idéer att manifesteras sin ställning genom till exempel arkitektur och konst. Handelskontakter spred kristna tankegångar och gav kännedom om kristna vanor bland nordborna.

De lokala stormännen såg att den kristna kyrkans centraliserade makt sammanföll med deras egna intressen. Kungar, stormän och senare även biskopar samarbetade i den process som ledde fram till att landet kristnades. Maktens uttryck hade nu funnit andra former än stora gravhögar och runristningar. Romanska kyrkor anses generellt vara gårdskyrkor uppförda av kungar eller stormän. Kyrkorna gav den nya tron auktoritet och makten kontinuitet.

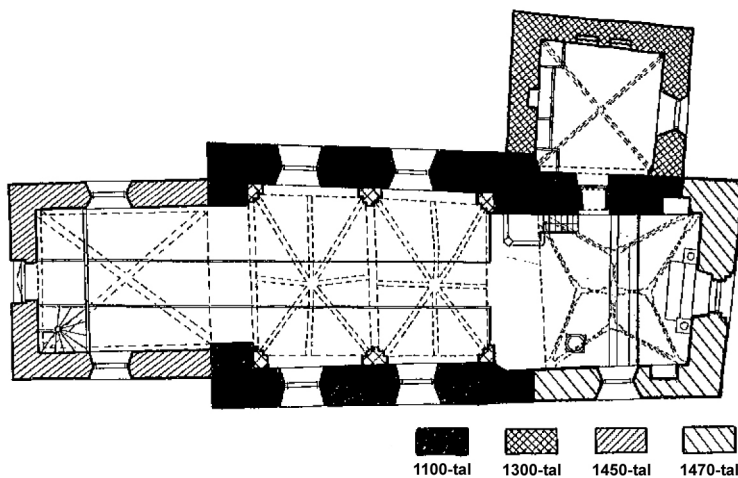
En del romanska 1100-talskyrkor har byggts på gamla hedniska kultplatser. Området söder om kungshögarna på Hovgården saknar arkeologiska spår av vikingatida bebyggelse och vardagsliv. Det kan ha varit en ”helig plats” reserverad för begravingar av särskilt betydelsefulla per-

soner och för riter och ceremonier i samband med dessa. Troligen har här också bedrivits förfädrakult av till exempel Gamle Kung Erik, som enligt traditionen vilar i den största kungshögen, och som enligt en krönika från 800-talet blivit upphöjd till Gud. Cirka 300 år senare uppfördes på kungsgårdens mark en romansk stenkyrka på denna för hedendomen utomordentligt viktiga plats.

Adelsö kyrkas byggnadshistorik

För kungsgården på Adelsö uppfördes troligen en gårdskyrka av trä, antingen en stavkyrka eller en liggtimmerkyrka redan på 1000-talet eller början av 1100-talet. Inga spår av den äldsta träkyrkan finns bevarade.

Mot slutet av 1100-talet ersattes träkyrkan med en stenkyrka, som bestod av långhus, lägre och smalare kor med en halvrund utbyggnad i öster, en så kallad absid. Byggen skapen började med koret och absiden och fortsatte sedan mot väster med långhuset. Kyrkans ingång låg i den södra långhusväggen. Fönstren var få, små och högt placerade och mot norr fanns inga fönster alls. I långhuset var takstolen öppen. Stora delar av denna kyrka finns ännu kvar. Hela långhuset och korets norra vägg har bevarats. Spår av absiden är synliga i det nuvarande korets yttervägg. Byggnadsmaterialet är gråsten och fasaden var troligen putsad från början, då i en röd nyans.

Adelsö kyrkas byggnadsfaser (ur Sveriges kyrkor)

På norra sidan av koret uppfördes på 1300-talet sakristian av gråsten. Den täcktes med ett ribbvalv av tegel. I sakristians vägg finns en runsten inmurad, vilken tidigare varit rest i Dalby. Under 1400-talets förra hälft tillfogades tornet i väster, byggt av gråsten och tegel. Då togs långhusets gaveldörstomt ned och tornets östvägg murades helt i tegel. Vid 1400-talets mitt välvdes långhuset och även tornets bottenvåning med tegelvalv. Långhuset har två åttadelade valv med halvstensribbor och vilar på väggpilastrar och sköldbågar, medan tornets valv med helstensribbor är byggt på sköldbågar på framspringande avsatser från byggnadstiden.

Koret blev så småningom för litet för den förändrade liturgin och på 1470-talet revs absiden och korets sydmur. Ett nytt och större rakslutet kor uppfördes då, så att en salskyrka bildades. Det nya koret erhöll ett stjärnvalv med avfasade ribbor med helstensbreda föreningslänkar i skärningspunkterna. Korvalvet växer direkt ur väggarna. Framför sydingången byggdes vid samma tid ett vapenhus av liggtimmer.

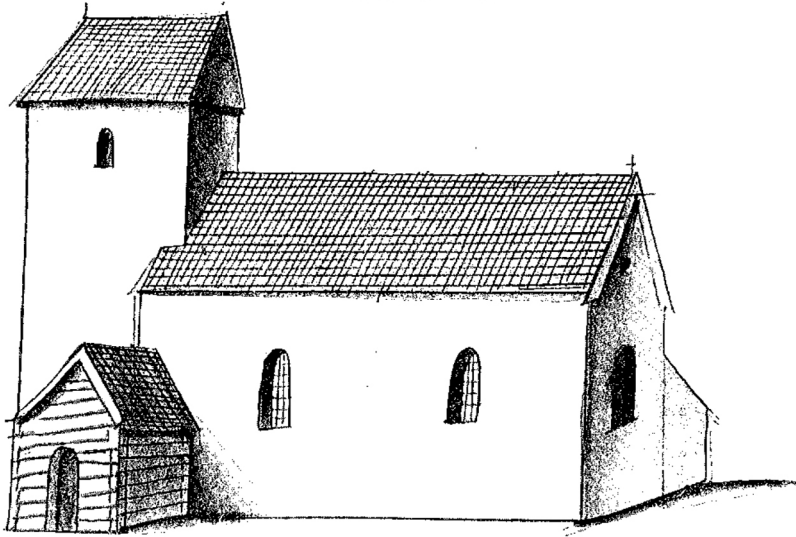
Korets östra gaveln byggdes med ett fönster och i fönstret sattes glasmålningar in. Enligt äldre avritningar visade glasmålningarna vapensköldar för ärkebiskopen Jakob Ulfsson, gamla Stureätten och gamla Baggeätten. Fönsteröppningen finns kvar med inte glasmålningarna.

Då folkmängden växte, behövdes mer bänkutrymme i kyrkan. Därför revs det timrade vapenhuset och sydingången gjordes om till ett fönster. En ny ingång togs upp i tornets västmur. Detta skedde 1823, då också nya fönsteröppningar togs upp och gamla förstörades. Samtidigt byggdes kyrkans orgelläktare. Några fönster hade tillkommit och andra förstörats redan 1734.

Från början var tornet täckt med ett sadeltak, som ses på Peringskiölds avritning av kyrkan på 1670-talet. Tornets nuvarande avslutning med en pyramidhuv tillkom år 1753, då tornet genomgick en renovering under ledning av byggmästaren Petter Holm.

Ljudgluggarna i tornet fick sin nuvarande form och storlek 1734, då den äldsta klockan flyttades till tornet. Tidigare hängde båda klockorna i en klockstapel, som omtalas redan 1609 i samband med en reparation av stapeln. 1739 flyttades även den andra klockan till tornet och stapeln revs.

Mot slutet av 1800-talet fick kyrkan järnkaminer för uppvärmning och nya

Avritning av Adelsö kyrka på 1670-talet (ur Sveriges kyrkor)

golv. Först på 1950-talet installerades elektriska värmeelement. Då restaurerades också kyrkans hela interiör under ledning av arkitekten Evert Milles med konstnären Gustaf Ambe som konservator. Valv och väggar kalkades, golvet lades om och kompletterades. Bänkarna gjordes bekvämare och lösa inventarier konserverades.

Exteriören med spritputs och slät puts på bland annat fönsteromfattningarna renoverades senast 2004 i en vit kulör. Spår av rödaktig rappning från den äldsta kyrkan upptäcktes då på korets norra yttervägg mot sakristians vind. Tidigare rappningar av kyrkan finns omtalade i arkivalierna för 1653 och 1734.

Adelsö kyrkas inventarier

Kyrkans äldsta bevarade föremål är dopfunten av rödaktig, grov sandsten från 1100-talets slut. Den var länge försvunnen men cuppan återfanns 1950 och försågs då med en modern fot av granit och återfördes till kyrkan.

Dopfont

Rester av originalfoten hittades 1957 och placerades under predikstolen. På högaltaret stod under senmedeltiden ett altarskåp fram till 1700-talets slut. Av detta altarskåp finns numera endast ett litet krucifix av målat trä kvar, vilket har tillhört en så kallade Nådastolsframställning. Arbetet hade utförts av en skulptör ur träsnidaren Bernt Notkes krets på 1480-talet.

Reformationen på 1500-talet medförde förändringar i kyrkorummet. En altaruppsats, predikstol och bänkinredning anskaffades, men många medeltida inventarier fanns kvar och användes. Fram till början av 1700-talet avskilde ett korskranket koret från långhuset. På korskranket stod en senmedeltida friskulptur av S:t Göran och draken, och det kan antas, att kyrkan var helgad åt S:t Göran.

Vid kyrkans restaurering 1953 påträffades bakom ett skåp i sakristian ett krucifix av snidat och målat trä, dramatiskt framställande Kristi lidande. Det härrör från 1350-talet och kan ha haft sin plats på korskranket, innan kyrkan moderniserades under 1400-talets slutskede. Detta krucifix har nu sin plats på väggen ovanför sakristians ingång.

Krucifix i trä, höjd 106 cm

Altaruppsatsen av snidat och marmorerat trä med förgyllda ornament, är ritad och utförd 1802 av ornamentbildhuggaren Pehr Liung (1743-1819) i Stockholm. Den har formen av en antik sarkofag och är krönt av ett förgyllt altarkors med strålgång. Vid samma tid anskaffades två förgyllda gueridoner samt två nummertavlor, fyrkantiga med halvrunt överstycke.

1974 restaurerades altaruppsatsen av konservator Lars Göthberg, vilken ett par år senare också tog fram originalfärgen på predikstolen från 1768.

Den slutna bänkinredningen med enkla fyllningar i dörrarna tillkom i nuvarande form 1884, delvis med utnyttjande av en äldre bänkinredning, som 1764-67 förfärdigats av snickaren Hindrich Schröder i Södertälje.

Läktaren byggdes 1823 och byggdes ut 1928. Orgeln, som är kyrkans första, byggdes med 6 stämmor 1829 av orgelbyggaren Pehr Zacharias Strand (1797-1844) i Stockholm. 1961 konserverades orgelfasaden av

Koret i Adelsö kyrka

konservator S E Åberg. Orgeln renoverades 1987 av Knut Kaliff och återställdes då i görligaste mån till sitt ursprungsskick.

Donationer

Många av kyrkans inventarier har genom århundradena skänkts till kyrkan av adelsfamiljer, präster och socknens mer välbeställda invånare. Föremålen finns oftast kvar och genom inskriptioner har givarens minne bevarats till eftervärlden.

Så har till exempel flera takkronor i kyrkorummet donerats till Adelsö kyrka. Den nioarmade ljuskronan skänktes 1664 av Christina Meyers arvingar på Tofta, och den åttaarmade donerades 1675 av generalkamreraren Lars Joensson och hans hustru Catharina Skoug, vilka ägde som pantgods Bergby, Hanmora och Lundkulla.

Två präktiga ljuskronor av kristall på mässingsstomme är likaså skänkta. Den ena, tillverkad delvis av rester från en barockkrona, skänktes 1802 av gravören Fredrik Akrel med familj, och den andra tillverkad 1830 donerades 1846 av Kerstin af Klint på Hanmora, född Akrel och änka efter vice amiralen och kartografen Gustaf af Klint (1771-1840).

Midsommardagen 1768 invigdes kyrkans predikstol. Den var en gåva av fru Valborg Österman på Stenby säteri, som låtit tillverka den hos en bildhuggare i Stockholm. Järnfoten under korgen gjordes 1790 av sockensmeden Lars Grönberg (1741-1819), Gredby.

Sockenbudstyggen förärades kyrkan 1647 av Hindrich Brynnil med måg samt Arved Thomson, borgare och krutkrämare i Stockholm.

Av två alldeles lika vinkannor av silver är den ena tillverkad 1809 av Stockholmsguldsmeden Nils Limmelius, den andra är ett arbete av F O Ahlström, Södertälje, och skänkt till kyrkan Juldagen 1863 av riksdagsmannen Erik Andersson (1772-1871) på Grindby med hustru och dotter. Erik Andersson var född på Östergården på Björkö.

Brudkronan av förgyllt silver är en gåva från Adelsö kyrkliga syförening 1948.

Av fyra stycken likadana ljusstakar av silver är två tillverkade av Stockholmsmästaren Petter Eneroth 1796, och de andra två av And Fr Weise 1797. De skänktes till kyrkan 1840 av änkefru Holmberg. En tvåarmad ljusstake av mässing krönt av ett krucifix, är enligt en inskription på foten skänkt 1636 av Jonas Kritzman och hans hustru Eva Wulfs, Hallsta. En ljusarm av mässing från 1675 donerades till kyrkan ca 200 år senare av fru Erdman.

Kyrkans båda kollekthåvar har skänkts till församlingen. Den ena donerades 1802 av tjuogoettåriga Hedvig Eleonora Lind, tidigare bosatt i Prästgården. Den andra av ”Skatteböndernas hustrur” 1837.

Votivskeppet i koret ovanför dopfunten hängdes upp 1960. Skeppet är en clippermodell som både byggts och donerats av vice amiralen Erik af Klint (1901-1981) och hans far. En tavla med åtten af Klints vapen skänktes 2006 av medlemmar av familjen.

En ikon, förvärvad i Istanbul, skänktes 1958 till kyrkan av direktör Gösta Berle. Den är

Votivskepp

Votivskepp ovanifrån

uppsatt vid predikstolen och återger den bibliska berättelsen om läkedomsundret vid dammen i Betesda.

Textiltavlan i koret föreställer S:t Görän och draken och skänktes till kyrkan 1992 av familjen Jousinneau de Tourdonnet, Adelsö.

Slutligen kan nämnas en fragmentarisk brudpäll av siden, förärad 1773 av Maria Erling, änka efter kyrkoherden Isaac Erling (1715-1770).

I äldre tider förvarades kyrkans värdeföremål i stora, järnförstärkta träkistor bakom sakristians järnskodda dörr. I sakristian fanns också prästens arbetsplats vid ett bockbord och ett par stolar från 1750-talet.

Inköp

I kyrkan finns en dopskål och en tallrik av tenn, tillverkade 1771 respektive 1783 av Johan Gustav Ryman (1725-1798), tenngjutaremästare i Stockholm. Pjäserna förvärvades 1791 genom byte mot ett gammalt fat.

Många av kyrkans värdefulla inventarier, bland annat kalk och patén blev förstörda genom våld i klockargården 1631. Bland nyanskaffningarna efter branden märks en kalk av förgyllt silver 1641 från mästare Jonas i

Tälge, och en patén 1640. Oblatasken av silver med driven ornamentik på locket är ett vackert arbete, köpt 1689.

Två par 1600-tals tennljusstakar, det ena tillverkade av Johan Johansson (1677-1715) och det andra av Jonas Lindman Persson. Ett par ljusstakar av tenn tillverkades 1700, men inköptes till kyrkan först 1835.

Värdefullt, skräp eller kopior

Ljuskronan i sakristian med driven bladornamentik på klotet härrör från ca 1700. Denna krona har haft ett skiftande öde. Den uppfattades först som en plåtkrona, och eftersom den var trasig kasserades den till soptippen. Den räddades emellertid därifrån och togs åter till nåder. Vid restaurering och rengöring 1962 sades kronan vara tillverkad av silver. Vid den senaste besiktningen har den visat sig vara tillverkad i pläter.

Till dopfunten hör ett dopfat av pläter. Fatet är ett profant presenterfat av äldre datum som inköpts till Adelsö kyrka 1958. Fatet uppgavs först vara av nysilver från 1850-talet. Vid en andra bedömning daterades fatet till 1600-talet och materialet angavs vara pläter. Idag anses fatet vara av pläter och tillverkad omkring 1870.

En kollektåv från 1750-talet avfördes ur inventarieförteckningen 1938, och användes därefter i Ansgarskapellet på Björkö. Efter flera år på Björkö rengjordes och renoverades håven. Håven visade sig ha ett stort antikvariskt värde och återinfördes till Adelsö kyrka på första advent 2002.

Vidare finns i Adelsö kyrka ett par mässingsljusstakar med genombrutna ornament på foten vilka tidigare uppgivits vara från 1600-talet, men som visat sig vara tillverkade 1910.

Vad som tidigare uppfattats som en kyrkstöt är i själva verket skافتet till en processionsstav från tidigt 1500-tal. Den hittades 1991 på kyrkans vind.

Textilier

Av äldre textilier märks främst två mässhakar. En av röd sammet från 1724 och en av svart sammet med Jehovasol och kors i guld från 1843.

Ett rött antependium i sidendamast från 1700-talet förädrades kyrkan 1915. En del av det har senare fodrats och satts upp i ram i sakristian.

Ett flertal textilier har tillverkats av Adelsö kyrkliga syförening, ofta i samverkan med textilkonstnärinnan Solveig Magnusson, Adelsö. Från Solveig Magnusssons ateljé kommer även till exempel en mässhake i ylledamast från 2003, ett rött antependium i halvulle från 2002 samt ett grönt antependium i ylle från 2005. Två kollektståvar, en röd och en blå, har förfärdigats av Tathy Larsson, Hallsta, efter design av Solveig Magnusson 2005.

En kormatta utförd av konstnären Erik Lundberg, Vävaregården, Eringsboda, anskaffades 2007.

Detalj från mässhake gjord av Solveig Magnusson

En textiltavla från 1939 visar Series Pastorum.

Regenter i ord och bild

Som sällsynta inslag i kyrkointeriören framträder tre regentporträtt. Av dessa är porträttet av konungen Gustaf II Adolf en kopia efter Hamburgmästaren Jakob van Doordts typ och enligt inskrift på en kartusch skänkt 1644 av Hindrich Christophersson Haak och hans hustru Elisabeth Larsdotter.

Porträttet av konungen Karl X Gustaf är en kopia från omkring 1700, som påminner om ett porträtt i Fellingsbro kyrka, Västmanland. Ansiktstypen återgår på T Geltons original.

Porträttet av drottningen Ulrika Eleonora den yngre är en replik av ett porträtt på Gripsholms slott, målat av George Desmarées.

En tavla av en naiv bygdemålare, olja på duk, framställer Veronikas svetteduk. Tavlan påträffades vid kyrkans restaurering 1953 och torde härröra från tiden omkring 1800.

Tre tryckta kungatal i förgyllda träramar från Gustaf III och Karl XIII finns bevarade. Två av talen har restaurerats och finns uppsatta i kyrkorummets. I en koppardosa med drivna blomornament från 1690-talet förvaras silver- och kopparmynt från Gustaf III:s tid.

Av äldre böcker kan nämnas Svenska mässboken från 1548, Gustaf II Adolfs bibel från 1618, skänkt 1652 av fru Christina Johansdotter Meyer på Tofta, Gezelii bibelverk från 1690 och Carl XII:s bibel från 1703.

Kyrkogården

Fattigbössan av trä med fot i form av en baluster tillkom 1722 och placerades 1828 utanför kyrkans västra ingång, (numera placerad inne i kyrkan). Solvisaren av grå sandsten, på en idag försvunnen baluster av röd kalksten, tillkom 1820, och uppställdes samtidigt med fattigbössan utanför kyrkporten.

Kyrkogården

Kyrkogården runt kyrkan består av två delar, där kyrkogården närmast kyrkan är den äldsta delen. Kyrkogården omges av en mur av gråsten, i söder och väster ställvis lagd i kalkbruk med tegelfyllning. I norr och öster är den omlagd i samband med en utvidgning av kyrkogården. Muren omtalas 1616 och hade då tak, vilket togs bort 1765 enligt ett kungligt brev samt en ingång genom en stiglucka i väster.

På Adelsö kyrkogård finns en äldre kvartersindelning delvis bevarad från den tid när gravar från varje by i socknen placerades tillsammans. Flertalet gravar i den sydöstra delen av kyrkogården tillhör Björkö by, Björkö.

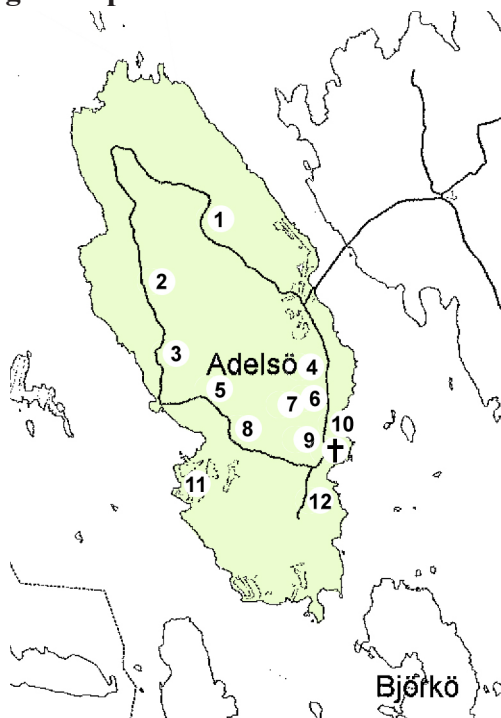
Kyrkogårdens nyare del i väster anlades 1947 och är inhägnad av en gråstensmur utan bruk. I väster är en grind och grindstolpar av granitkvadrar. Ett par grindstolpar av putsat tegel finns sedan 1823 mellan kyrkogårdarna. Dessa ersatte då stigluckan i den äldre kyrkogårdsmuren. Mot söder finns också ett par grindstolpar av putsat tegel med järngrindar, som troligen har tillverkats 1824 av sockensmeden Per Grönberg (1782-1829), son till Lars Grönberg. Det är sannolikt att även här har funnits en stiglucka, eftersom den medeltida kyrkans ursprungliga ingång låg i den södra långhusväggen.

Referenser

- Brunstedt, S. 1996. *Alsnu Kungsgård. Forskningsprojekt Hovgården. Riksantikvarieämbetet.*
- Ekström, G. 1977-83. *Kyrksilvret i Västerås stift genom tiderna, volymerna I-V. Västerås.*
- Erixon, S. 1978. *Mässing. Lund.*
- Green, M. 2009. *Konstexpert. Muntliga uppgifter.*
- Hillman, G. 1983. *Vem är vem i svensk konst. Rabén o Sjögren.*
- Sylvén, T. 1999. *Mästarnas möbler Stockholmsarbeten 1700-1850. Prisma. Falun.*
- Sylvén, T. 2005. *Mästarnas signaturer. Snikarmästare Spegelmakare Stolmakare 1650-1850. Prisma. Falun.*
- Tunander, B. 1979. *Antikvitetslexikon. Natur och kultur.*
- Tuulse, A. 1954. *Sveriges kyrkor Konsthistorisk inventering, Uppland band VI, Färentuna härad västra delen. Stockholm.*
- Upmark, G. 1943. *Guld och silversmeder i Sverige 1500-1850. Stockholm.*
- Vingdal, S.E. 2001. *Porlinsmärken, 6:e upplagan. Slovenien.*
- Warberg, U.K. 2009. *Stockholms Auktionsverk. Muntliga uppgifter.*
- Wikström, Lars. *Kalender över ointroducerad adels förening 1995. 19:e årgången. Norstedts tryckeri, Stockholm, 1995.*
- Åberg, Alf. 1975. *Läsning av gamla handstilar, 6:e upplagan. Stockholm.*

Omnämnda byar och gårdar på Adelsö

1. Dalby
2. Tofta
3. Hanmora
4. Grindby
5. Prästgården
6. Stenby
7. Bergby
8. Lundkulla
9. Hovgården
10. Klockargården
11. Hallsta
12. Gredby

December 2010. Kyrkoantikvariska Utskottet, Ekerö pastorat.

Text: Solveig Brunstedt, Thomas Billig och Tommy Myrsell.

Foto: Torbjörn Alm och Jonas Ringdahl.

Redigering: Jonas Ringdahl

Korrektur: Ingrid Leander, Ulla Wistrand och Eeva Axe.